

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МЕРАФОРИЧНИХ ЕПІТЕТНИХ СТРУКТУР У ТЕКСТАХ С. КЛАРК І Г. ПАГУТЯК

У статті розглянуте образне багатство метафоричних епітетних структур у текстах С. Кларк і Г. Пагутяк, визначені їх функціональні особливості в увиразненні художнього світу історичного фентезі, аналізоване їх образне взаємозбагачення за компактного розташування.

Ключові слова: метафорична епітетна структура, означення, означуване, функція, С. Кларк, Г. Пагутяк.

Художня виразність семантичних моделей епітетних структур розроблена менш детально, ніж архітектонічна. Дослідники погоджуються щодо низки типів епітетних структур, зокрема виокремлюють метафоричні, метонімічні й гіперболічні [1; 2; 3; 6]. Образність метафоричних і метонімічних епітетних структур ґрунтується на перенесенні різного роду, тому низка дослідників не диференціює ці типи [1, 57-61; 11]. Певною мірою це співпадає з британською традицією дослідження епітетів, де «*transferred epithet*» (перенесений епітет) розглядається як перенесення ознаки з одного предмета на інший [11] без розмежування типу перенесення. Т. Онопрієнко визначає метафоричні й метонімічні епітетні структури як перенесення на основі подібності (метафоричний) і суміжності (метонімічний) [3, 10].

Метою статті є розгляд особливостей метафоричних епітетних структур в епітетаріях С. Кларк і Г. Пагутяк, їх функцій у текстах історичного фентезі. Актуальність дослідження обумовлена доцільністю вивчення засобів увиразнення фантастичного у сучасних творах фентезі. На основі суцільної вибірки з книги «Містер Норрелл» (генеральна вибірка епітетних структур, фіксованих у цьому текст, містить 5925 одиниць) обчислено відсоткове відношення метафоричних епітетних структур – 124 (2 %). Деяко менше таких епітетних структур визначено у суцільній вибірці епітетних структур з тексту «Слуги з Добромиля» (база містить 4318 одиниць) – 82 (2 %).

У текстах Г. Пагутяк є низка метафоричних епітетів, які фіксуються в описах умовно-історичного компоненту художньої реальності твору. Епітетна структура «*автодафе ХХ століття*» [4, 62] вжита в описі спалення старих паперів у саду Добромильської психіатричної лікарні. Спалення старих монастирських пергаментів лікарями і пацієнтами за вимогою капітана НКВС уподібнюється до середньовічного покарання. Епітетна структура просякнута відчуттям трагічності, оскільки в історичному сенсі аутодафе було покаранням за ересь, а в цьому епізоді спалюють церковні записи, тобто ситуація певною мірою зворотна.

Метафорична епітетна структура «*бузковим гребенем гір*» [4, 198] фіксована в описі гори на горизонті. Означення «*бузковим*» крім колористичного переносу дає змогу залучити до характеристики образ цвітіння бузку. Поетизація уривку викликана тим, що опис сприйняття Карпат як ідеалу природної краси протиставляється вимерлому селу, куди прямує Слуга з Добромиля.

Метафорична епітетна структура «*чорного від злиднів села*» [4, 250] характеризує село, в якому жила сестра Мирона Многогрішного. Означення «*чорного*» визначає не колорит пейзажу, а увиразнює бідність його мешканців.

В епітетній структурі «*стіною байдужості й страху*» [4, 312] емфатичність посилюється шляхом накладання семантичних полів іменників-означень і означуваного. Завдяки взаємно спрямованим семантичним зв'язкам в епітетній структурі, абстрактні поняття, які визначають прикмети означуваного, набувають рис речовинності.

В «Урізькій готиці» моменти статичності часу важливі у хронотопі. Метафорична епітетна структура вжита для увиразнення концепції плинності життя і його скінченності: «*Ніби Оріся нічого й не встигла зробити на цьому світі, й покинула його з власної волі, зупинивши годинник життя, однак після неї лишилось порожнє місце*» [5, 95]. Уподібнення дорослішання і старіння людини з підрахунком часу увиразнює важливість особистого сприйняття часу персонажами.

Епітетна структура «*сВоїМ духоВНиМ терніННяМ НебуВалої Напруги*» [5, 187] фіксується в спільній характеристиці вбитого опирем вчителя, який прожив більшу частину життя в Урожі, й опира, з яким вночі зустрівся Юліан («*той, кого Юліан слухав уночі*» [5, 187]). Алітерація на сонорні звуки [н], [м], [в] надає структурі звучності. Емфатичність епітетної структури посилена на фонетичному, архітектонічному й семантичному рівнях.

У текстах Г. Пагутяк метафоричні епітетні структури формують взаємодоповнюючі смислові пари. У тексті «Слуги з Добромиля» епітетні структури «*хрещення водою*» [4, 115] і «*хрещення вогнем*» [4, 115] розташовані поруч. Перша епітета структура являє собою метафоричне увиразнення образу християнського обряду хрещення, а друга – традиції палити опирів на терно-

вому вогнищі. Для розкриття метафоричності епітетних структур «*щедрість душі*» [4, 246] та «*щедрість калитки*» [4, 246] їх необхідно розглядати у комплексі. Уміння співпереживати асоціюється з матеріальною щедрістю. В «Уриській готиці» дві епітетні структури поміщені в одному реченні «*Після пустки на полі настає пустка на серці*» [5, 18]. Перша структура вжита для характеристики завершення польових робіт і приходу пізньої осені, а друга увиразнює образ втрати і печалі за померлою Орисею, яку Орко і Петро відчули, коли завершили ці всі роботи. Перша структура набуває переносного значення лише у семантичному поєднанні з другою, яка переводить поняття пустки в умовну площину.

У «Джонатані Стрейнджі і містері Норреллі» також виявлено компактне вживання метафоричних епітетних структур, зокрема, в уривку «*Outside, a cold black wind was pulling people this way and that, and driving a thick black rain into their eyes*» [8, 681]. Тут означення «*black*» стосовно вітру і дощу – метафоричне, а його повтор спрямований на формування образу суму Джонатана Стрейнджа. Окрім того означення «*black*» є алюзією на «*the black king*», Короля-Ворона, і в цьому контексті вказує, що Джонатан Стрейндж не полишає своїх занять магією. Також виявлено вживання трьох метафоричних епітетних структур в описі Вінкулуса: «*His face was the colour of threeday-old milk; his hair was the colour of a coal-smoke-and-ashes London sky; and his clothes were the colour of the Thames at dirty Wapping*» [8, 149]. Метафоричність колористичних характеристик сприяє формуванню нерозривного зв'язку вуличного чарівника зі звичним місцем перебування – Лондоном. Нагородження в описі метафоричних епітетних структур одразу привертає увагу до персонажа, який виступає другорядним у більшій частині трилогії, але в кінці виявляється живою книгою, яка містить запис магії Короля-Ворона.

Метафоричні епітетні структури, фіксовані у характеристиках персонажів, спрямовані на формування місткої образної характеристики. Структура «*yellowing spider's-web faces*» [8, 21] в описі зібрання теоретичних магів натякає окрім віку на застарілість знань магів. Запропоновані приклади свідчать про те, що чимало метафоричних епітетних структур колористичні. Це пояснюється символічністю кольорів у художніх світах романів.

Значна частина метафоричних епітетних структур спрямована на формування похмурої атмосфери. Дві з них вжито в описі подорожі Джонатана Стрейнджа і короля дорогою фейрі. Епітетна структура «*The moon's scarred white disc*» [8, 463] увиразнює образ місяця, який порушує магичну дію фейрі. Означення «*scarred*» протиставляється підкресленій ідеальності обличчя фейрі. Образне протиставлення характеристик є засобом підтримки внутрішнього ритму тексту. Ці структури виконують функцію увиразнення атмосфери «чистого» жаху. Структура «*the tall, gloomy windows*» [8, 52] увиразнює нудну атмосферу ГанOVER-сквер до поселення там містера Норрелла.

Незначна частотність метафоричних епітетних структур (2 % в усіх текстах) – це жанрово визначена риса фантастики за Ц. Тодоровим: «в творах цього жанру реалізується власний смисл фігурального висловлювання» [7, 69], під чим дослідник розуміє буквально розуміння фігурального смислу. Він зазначає, що появі фантастичного у тексті передують «низка порівнянь, фігуральних чи просто ідіоматичних виразів, досить звичних у буденному мовленні, але якщо їх сприймати буквально, вони стануть позначати надприродну подію» [7, 69]. Тобто поряд із вживанням метафоричних епітетних структур фіксуються епітетні структури, образність яких заснована на демефоризації. Випадків саме такого використання образного потенціалу епітетної структури у текстах Г. Пагутяк чимало, наприклад описи сили опирів і їх сенсорних відчуттів. У «Джонатані Стрейнджі і містері Норреллі» такі структури функціонують в увиразненні образів магичного (епітетна структура «*the language of the wind and the rain and the trees*» [8, 158] характеризує мову магії Короля-Ворона і вжита буквально) і дещо іронічному аспекті. Прикладом демефоризації першого зразка Ф. Мендлесон називає випадок, коли фейрі бачить чорного слугу схожим на короля і, не розмежовуючи своє образне сприйняття і реальність, починає плести інтриги, щоб посадити Стівена Блека на трон [10]. Епітетна структура увиразнює те, як фейрі бачить Стівен Блека «*noble, perhaps kingly birth*» [8, 189]. Пов'язана з фейрі ще низка демефоризованих епітетних структур. У пророцтві Короля-Ворона нового короля називають «*The nameless slave*» [8, 153]. Як метафорична епітетна структура ця конструкція функціонує в британських текстах (70 випадків вживання виявлено у корпусі Google Books: British English [9]). Але у тексті С. Кларк вона демефоризована, Стівену Блеку мати не дала імені, його продали у рабство безіменним. Епітетна структура «*Nameless King*» [8, 677] є одним з імен Короля-Ворона, якого покинутим немовлям знайшли в лісі фейрі. Ідентичне означення у складі цих епітетних структур актуалізує безіменність як прикмету короля фейрі, народженого людиною.

Опис чоловіка, якого слуга містера Стрейнджа зустрічає поблизу «*the Heart-Break farm*» [8, 159] увиразнюється метафоричною епітетною структурою. У казках такий опис традиційно

завершується фантастичною подією, але в романі фінал характеристики інший: «*On looking up he saw someone striding down the hillside towards him; a fairy-tale figure with a large and curious hat upon his head and a staff in his hand – a yeomanfarmer, a sensible-looking man whose fantastic appearance was entirely due to his having folded a piece of canvas about his head to keep the rain off*» [8, 165]. Після нічної подорожі здичавілим лісом, асоційованим з лісом навколо замку Сплячої Красуні, слуга чекає чогось незвичайного, тому фігура вдалечині набуває рис казкового чарівника, але при наближенні ілюзія зникає. Деталізація зовнішності чоловіка за ретельного розгляду протиставляється видимим здалеку прикметам, що призводить до посилення іронічності ситуації.

Епітетна структура «*величезна хмара, схожа на скирту, що по краях взялася вогнем*» [4, 23] фіксується в описі неба, коли Слуга забирає запис своєї музики при розграбуванні монастиря. Порівняння незвичного явища зі звичним процесом горіння скирти виконує подвійну естетичну функцію: стисло унаочнює незвичайне освітлення хмари і вводить у текст фокусування характеристики з точки зору юрби спостерігачів.

У тексті цього ж роману виявлено дві епітетні структури, які завдяки метафоризації формують символ зупиненого часу: «*І він застряг у тому часі навічно, як муха у бурштині*» [5, 224], «*селах, що на порозі нового віку застигли, ніби мухи в бурштині*» [5, 60]. У першій епітетній структурі означення «*навічно, як муха у бурштині*» являє собою нерозривну характеристику, у виразне пластичний образ зупиненого часу, оскільки муха у бурштині асоціюється зі збереженням недоторканої видимої прикмети часу. Послідовне вживання цих епітетних структур призводить до того, що порівняльний компонент «*ніби мухи в бурштині*» стає ситуативним синонімом означення «*навічно*». Перша епітетна структура характеризує самовідчуття фотографа Юліана, а друга – його бачення замкненого, застиглого світу, до якого він прийшов, і до якого належить Уріж.

У підкреслено умовному художньому світі фентезі функціональність метафоричних епітетних структур відчутна. Ритм «фентезі вторгнення» (ритм перемінних піднесення і спаду, напруги і розслаблення) акцентується поєднанням в епітетаріях посилено метафоричних і підкреслено демеафоризованих епітетних структур. Такі якісні характеристики надають світу історичного фентезі художньої зримості й достовірності.

Перспективою подальшого дослідження є розгляд метафоричних епітетних структур у інших текстах історичного фентезі для визначення загальних закономірностей функціонування таких епітетних структур у текстах цього жанрового різновиду.

Список використаних джерел

1. Губанов С. А. Эпитет в творчестве М. И. Цветаевой: семантический и структурный аспекты: дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Губанов Сергей Анатольевич ; Самарский государственный университет. – Самара, 2009. – 415 с.
2. Москвин В. П. Выразительные средства современной русской речи : тропы и фигуры. Общая и частная классификации. Терминологический словарь / В. П. Москвин. – [Изд. 2-е, существ. перераб. и доп.]. – М.: ЛЕНАНД, 2006. – 376 с.
3. Онопрієнко Т. М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Онопрієнко Тетяна Миколаївна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х.: [б. в.], 2002. – 19 с.
4. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля / Галина Пагутяк. – К.: Дуліби, 2010. – 336 с.
5. Пагутяк Г. Урізька готика / Галина Пагутяк. – К.: Дуліби, 2009. – 352 с.
6. Сиваченко Н. Г. Функционально-стилистическая, семантическая и формальная структура : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Н. Г. Сиваченко. – К., 1991. – 17 с.
7. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров; пер. с фр. Б. Нарумова. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 144 с.
8. Clarke S. Jonathan Strange and Mr. Norrell / Susanna Clarke. – London: Bloomsbury, 2009. – 1007 p.
9. Google Books British English [Електронний ресурс]: Linguistic Corpus. – URL: <http://googlebooks.byu.edu/x.asp>. – Accessed 01.03.2013. – Name from the screen.
10. Mendlesohn F. Rhetorics of Fantasy / Farah Mendlesohn. – Middletown: Wesleyan University Press, 2008. – 336 p.
11. Rickard P. The Transferred Epithet in Modern English Prose / Peter Rickard. Cambridge, 1996. – 98 p.

Summary. This article focuses on functions and characteristics of metaphorical epithet structures in the texts of "Jonathan Strange and Mr. Norrell", "Urizka Gothic", and "Servant from Dobromyl". The literary expressiveness of various semantic types of epithet structures is less detailed than the architectonic one. Metaphorical epithet structures are a type of transferred epithets with the transfer of meaning by similarity. The equal percentage of such epithet structures in the epithetariums of S. Clarke and H. Pahutiak's works suggests that it is influenced with the genre-determined peculiarities. Metaphorical epithet structures are found in depictions of both fantastic and conventionally-historical components of the historical fantasy universe. They accent a number of chronotope traits of the fictional worlds, such as time statics. The colouristic characteristics create the atmosphere due to their sensorial and emotional potential. There is a number of interconnected by meaning pairs of metaphorical epithet structures in H. Pahutiak's texts and even larger collocations are found in S. Clarke's works. This allows to enrich the images. The rhythm of "intrusion fantasy" with its interchanging tension and release influences the ratio of metaphorical and demetaphorised epithet structures. As literal understanding of conventionally figurative structures establish a fantastic occurrence. The prophesy of the Raven-King stresses the quality of namelessness as a requisite of a fairy king, which enables "the gentleman with thistle-down hair" to plot Stephen Black's raise to power. Metaphorical epithet structures often lead to symbolisation of images and accentuation of artefacts and chronotope components. Such qualitative characteristics contribute to the visuality and authenticity.

Key words: definition, defined component, function, metaphorical epithet structure, S. Clarke, H. Pahutiak.

Отримано: 28.08.2014 р.

УДК 81'44.38 : [811.111 + 811.161.2]

Чернікова О.І.

СЕМАНТИЧНІ ТА ФОНОСЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ФОНЕТИЧНИМИ ІТЕРАНТАМИ В АНГЛІЙСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРАЛЕЛЬНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ)

Статтю присвячено дослідженню семантичних та фоносемантичних властивостей звукового повтору у зіставно-типологічному аспекті. Розглянуто семантичні зв'язки між словами, поєднаними за допомогою феномена звукового повтору, а також фоносемантичні властивості повторів.

Ключові слова: семантика, фоносемантика, звуковий повтор, зіставлення, типологія.

Семантичні й фоносемантичні зв'язки у художньому тексті привертали увагу філологів ще на початку ХХ століття, як видно зі статей Й. М. Бріка [2], де стверджується, що недоцільно вважати звукову організацію поетичного тексту лише зовнішньою, структурною «прикрасою» твору [2].

Положення про те, що фонема самі по собі є носіями семантичних ознак, розвинуте та обґрунтоване в працях О. П. Журавльова [7; 8]. О. П. Журавльов називає фонетичним значенням комплекс ознак, пов'язаних із тою чи іншою фонемою. Він доводить, що фонетичні значення часто відповідають значенням слова (або деяким його аспектам). За В. В. Левицьким, це пояснюється тим, що мовці часто обирають ті звукові оболонки, що найбільш пасують до семантичного значення [10]. Це не заперечує випадків розбіжності та навіть протиріч між фонетичним та семантичним значеннями, але ці випадки не являють собою аргумент проти існування фонетичного значення.

Впорядкованість фонем в художньому тексті переноситься на слова, що внаслідок цього стають згрупованими. До природних семантичних зв'язків додається «надорганізація» [11, 71], що з'єднує у нові смислові групи слова, які на перший погляд нічим не пов'язані. Таким чином, фонологічна організація тексту отримує безпосередньо смислове значення.

Звуковою стороною художнього тексту можна назвати «необхідний мінімум його фонетичних характеристик, що реалізується при читанні тексту вголос» [12, 88]. Художній текст, як правило, подається у графічній формі, тому для фонем беруться до уваги лише релевантні диференційні ознаки [12, 88]. В контексті художнього мовлення йдеться, здебільшого, не про звуки як акустичні одиниці, а про *звукобукви*, що обґрунтовано аспектом словесно-буквеної синестезії, коли при читанні певних символічно значущих букв-звуків у свідомості людини виникає «музика тексту» і створюється так званий асоціативно-змістовий тон [9, с. 80]. Ця думка підтвер-